

Kovida Shloka #9 - Raghuvamsham Sarga 2 - Shloka 35

Links to the lecture and the class notes

1. Link to YouTube lecture on this shloka by Smt. Vidhya -
<https://www.youtube.com/watch?v=Sz2g5lYRjpU>
2. Link to the YouTube playlist for Smt. Vidhya Ramesh's classes on the shlokas present in Kovida
- https://www.youtube.com/playlist?list=PLTWf5ZhGT361XPz_ZVFu6docp_PVxfRbF
3. Link to the YouTube playlist for Smt. Vidhya Ramesh's classes on all shlokas in Sarga 2 - <https://www.youtube.com/playlist?list=PLTWf5ZhGT362dCx4-a-wqb7f7B-Fj1SKU>
4. Link to the notes from Smt. Vidhya Ramesh's classes on all shlokas in Sarga 2
- <https://nivedita2015.wordpress.com/sanskrit-sessions/video-kalidasas-raghuvamsham-second-sarga-vidhya-ramesh/>

Class notes for this shloka

35. श्लोकः

<https://www.youtube.com/watch?v=Sz2g5lYRjpU>

मूलपाठः

कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम् ।

अवेहि मां किङ्करं अष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भमित्रम् ॥ २.३५ ॥

पदच्छेदः

कैलासगौरम्, वृषम्, आरुरुक्षोः, पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्, अवेहि, माम्, किङ्करम्, अष्टमूर्तेः, कुम्भोदरम्, नाम, निकुम्भमित्रम्

अन्वयार्थः

- कैलासगौरं वृषम् = कैलासपर्वतसदृशं शुभम्
- आरुरुक्षोः अष्टमूर्तेः = आरोढुम् इच्छुकस्य परमशिवस्य
- पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम् = (स्वस्य उपरि) पादन्यासः एव प्रसादः । तेन पवित्रीभूतः यस्य पृष्ठभागः, तादृशं (माम्)
- कुम्भोदरं नाम = कुम्भोदरनामकम्
- किङ्करम् = सेवकम्
- निकुम्भमित्रम् = निकुम्भः नामकः सखा यस्य, तादृशं
- माम् अवेहि = मां जानीहि

अन्वयः

कैलासगौरं वृषम् आरुरुक्षोः अष्टमूर्तेः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठं कुम्भोदरं नाम किङ्करं निकुम्भमित्रं माम् अवेहि ।

आकाङ्क्षा

- अवेहि
 - कः अवेहि ? त्वम् (कर्तृपदम्)
 - कम् अवेहि ? माम्
 - कीदृशं माम् ? पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्
 - कस्य पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम् ? अष्टमूर्तेः
 - कीदृशस्य अष्टमूर्तेः ? आरुरुक्षोः
 - कम् आरुरुक्षोः ? वृषम्
 - कीदृशं वृषम् ? कैलासगौरम्
 - पुनः कीदृशं माम् ? किङ्करम्
 - पुनः कीदृशं माम् ? निकुम्भमित्रम्
 - पुनः कीदृशं माम् ? कुम्भोदरं नाम

तात्पर्यम्

दिलीपं विस्माययन् सिंहः मनुष्यवाचा उवाच - 'कुम्भोदरः इति अभिधानं मम । मम पृष्ठे पदं निक्षिप्य धवलकान्तिं वृषभम् आरोहति परमशिवः । महादेवस्य चरणस्पर्शलाभात् पूतपृष्ठः अहम् इति आत्मानं धन्यं मन्ये । निकुम्भः मदीयः सखा । इत्थम् अष्टमूर्तेः शिवस्य सेवकं मां विजानीहि ।

पदविवरणम्

- कैलासगौरं वृषम् = कैलासः इव गौरः कैलासगौरः तम् ,
- आरुरुक्षोः = आरोढुम् इच्छुः आरुरुक्षुः, तस्य (इच्छार्थं सन् प्रत्ययः) । उ.पुं. 'आरुरुक्षु' ष. ए.व. ।
- अष्टमूर्तेः = अष्ट मूर्तयः यस्य सः अष्टमूर्तिः, तस्य
- पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्
 - पादार्पणम् = पादयोः अर्पणम्
 - पादार्पणानुग्रहः = पादार्पणम् एव अनुग्रहः
 - पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम् = पादार्पणानुग्रहेण पूतं पृष्ठं यस्य सः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठः, तम्
- किङ्करम् = किञ्चित् करोति इति किङ्करः
- निकुम्भमित्रम् = निकुम्भः मित्रं यस्य सः

- अवेहि = अक् + इण् “इण् गतौ” म.पु. ए.व.

अन्यविषयाः

- अष्टमूर्तिः
 - “पृथिवी सलिलं तेजो वायुराकाशमेव च ।
सूर्याचन्द्रमसौ सोमयाजी चेत्यष्टमूर्तयः ॥” इति यादवः
- निकुम्भः = महादेवस्य किङ्करेषु अन्यतमः

छन्दः

- वृत्तम् - उपजातिः । इन्द्रवज्रा उपेन्द्रवज्रा च इति वृत्तद्वयमपि त्रिष्टुब्भेदान्तर्भूतम् । विस्तरेण ज्ञातुं प्रथमश्लोकं वा अत्र वा <https://niveditawordpress.com/chandas-2/#upajaatih> पश्यतु ।

Word-Meaning

- अवेहि = You know
- माम् = me (to be)
- कुम्भोदरम् नाम किङ्करम् = A servant or Kinkara (किङ्कर) named Kumbhodara (कुम्भोदर)
- निकुम्भमित्रम् = a friend (मित्र) of Nikumbha (निकुम्भ)
- पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम् = One whose back (पृष्ठ) has been purified (पूत) by the favour (अनुग्रह) of placing or offering (अर्पण) of the feet (पाद)
- अष्टमूर्तेः = of Shiva, the eight (अष्ट) formed (मूर्ति) one
- आरुरुक्षोः = of him, who is interested in ascending (on to)
- वृषम् = Nandi, the bull (वृष)
- कैलासगौरम् = which is white (गौर) like the Kailasa (कैलास) mountain